

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2026.2.1>

УДК 37.013.42:316.61:911.3(477)

Світлана Сисоєва

<https://orcid.org/0000-0003-2499-732X>

доктор педагогічних, професор,
дійсний член (академік)
Національної академії педагогічних наук України,
академік-секретар
Відділення філософії освіти,
загальної та дошкільної педагогіки НАПН України,
вул. Січових Стрільців, 52-А, 04053, Київ, Україна
s.sysoieva@kubg.edu.ua

Наталія Харченко

<https://orcid.org/0000-0002-4171-593X>

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу виховання на пограниччі,
Інститут проблем виховання НАПН України,
вул. Максима Берлінського, 9, 02000, Київ, Україна
tytizaraz@gmail.com

ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ ЯК ПРОСТІР ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

У статті розглядаються геопросторовий вимір та освітні індикатори пограниччя як простору виховання дітей та молоді, освітній потенціал пограниччя України як сукупність людських, інституційних і територіальних ресурсів, що мають стратегічне значення для забезпечення стійкості, відновлення та розвитку держави. Проаналізовано підходи до розуміння феномену пограниччя у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі; здійснено системний аналіз освітніх профілів територіальних громад пограниччя України, що мають державний кордон з іншими країнами; узагальнено дані про мережу закладів загальної середньої освіти, чисельність учнів та демографічні характеристики. Визначено кількісні та якісні параметри функціонування освітньої мережі закладів загальної середньої освіти на пограниччі України, зокрема проаналізовано регіональну диференціацію освітньої інфраструктури, її залежність від просторових, демографічних і соціально-економічних чинників. Особливу увагу приділено аналізу рівнів безпекових ризиків у системі освіти територіальних громад пограниччя, виявлено значну варіативність безпекових умов функціонування закладів освіти на пограниччі України. Обґрунтовано, що виховання в умовах пограниччя потребує врахування геопросторової специфіки, безпекового контексту та особливостей освітньої інфраструктури.

Ключові слова: безпекові ризики, виховання, геопросторовий вимір, заклади загальної середньої освіти, ідентичність, освіта, освітній потенціал, освітня інфраструктура, пограниччя, соціалізація, територіальні громади.

ВСТУП

Україна перебуває в умовах глибоких суспільних трансформацій, зумовлених викликами повномасштабної війни російської федерації проти України, запровадженням воєнного стану, поєднанням відкритих і латентних загроз, інтенсивним інформаційно-пропагандистським впливом на населення, зокрема на дітей та молодь. Особливої уваги потребують регіони пограниччя України, які є територіями підвищеної соціальної вразливості, безпекової напруги і, водночас, простором культурної взаємодії та міжкультурного перетину різних історичних, мовних, ціннісних і суспільно-політичних впливів.

Специфіка пограниччя полягає в тому, що саме тут формується особливе середовище соціалізації дітей та молоді, оскільки пограниччя як соціокультурний феномен характеризується етнокультурною багатоманітністю, багатомовністю, ціннісною неоднорідністю, що безпосередньо позначається на процесах самовизначення та формуванні української національної і громадянської ідентичності молодого покоління. Зазначені процеси істотно ускладнюються в умовах воєнного стану під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх дестабілізаційних чинників, зокрема інформаційної дезорієнтації, маніпулятивного конструювання смислів, підміни понять, політизації освітнього простору та послаблення ціннісних орієнтирів. У зв'язку із цим виховання дітей та молоді на пограниччі України, зокрема формування української національної і громадянської ідентичності, системи цінностей, смисложиттєвих установок, моделей поведінки та життєвих стратегій, потребує ґрунтовного наукового осмислення з урахуванням геопросторової специфіки та особливостей освітньої інфраструктури цих територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі проблематика пограниччя поступово утверджується як самостійний напрям міждисциплінарного аналізу, у межах якого поєднуються соціокультурні, економічні, історичні, педагогічні та інші аспекти.

Важливе місце у темі пограниччя посідають праці, присвячені аспектам територіальної належності та криз ідентичності. Насамперед, це дослідження Я. Верменич, у яких українське пограниччя осмислюється як історично сформований соціальний простір, на який впливають геополітичні чинники, регіональні особливості та процеси колективного самовизначення. Авторка доводить, що ідентичність пограниччя не є сталою, а формується під впливом історичних витоків, зовнішніх впливів і сучасних кризових процесів (Верменич, 2022, с. 178–179; Верменич, 2019, с. 11–12, с. 15–17, с. 36–37).

Істотне значення для осмислення статусу пограниччя мають дослідження Г. Коржова (2010, с. 108–111), О. Кривицької (2016, с. 83–86), у яких пограниччя розглядається як динамічний багаторівневий простір взаємодії політичних, культурних і соціальних систем. Пограниччя позиціонується як середовище, в якому під впливом глобалізаційних процесів особливо загострюються питання індивідуальної й колективної ідентичності, що дає підстави трактувати пограниччя крізь призму територіальної ідентичності, що відображає зв'язок людини з простором, особливості її самовизначення та специфіку соціокультурної взаємодії в прикордонних регіонах.

Додаткового змістового виміру пограниччю надає соціолінгвістичний підхід, представлений у праці Г. Красовської, О. Сухомлинова, П. Сигеди (2020, с. 50–55). Аналіз мовних і комунікативних процесів на пограниччі надає змогу глибше зрозуміти, як у середовищі пограниччя відбувається співіснування мов, культурних кодів і символічних систем, а відтак – як формується повсякденний досвід міжкультурної комунікації.

Важливу роль у концептуалізації цього напрямку в педагогіці відіграють праці С. Сисоевої, Р. Вайноли, М. Михайліченка (2024), у яких окреслено науковий тезаурус

дослідження освітніх і виховних проблем на пограниччі України. Пограниччя інтерпретується як унікальний простір, у якому територіальна близькість до кордону поєднується з багатоманітністю культурних, мовних і ціннісних впливів (Сисоєва, 2024, с. 88–89).

Окремий напрям становлять дослідження Л. Бутенко (2017, с. 116–119), О. Просіної (2016, с. 152–154), у яких пограниччя аналізується як середовище формування особистості в умовах культурної неоднорідності, суспільної напруженості та безпекових викликів. Пограниччя розглядається не лише як зона контактів, а й як простір підвищених ризиків, деструктивних інформаційних впливів і трансформацій у ціннісних орієнтирах.

У зарубіжних дослідженнях пограниччя розглядається як складний соціокультурний феномен, що поєднує просторові, ідентифікаційні та освітні виміри. Зокрема, італійська дослідниця R. Del Sarto (2021, р. 2–4) здійснює концептуалізацію пограниччя як особливого політико-соціального простору взаємодії, де перетинаються різні режими влади, ідентичності та культурні впливи.

Проблематика пограниччя посідає важливе місце в наукових пошуках польських дослідників, де аналізується кризь призму міжкультурної освіти, багатокультурності, локальних практик співжиття та формування ідентичності в умовах культурної взаємодії. A. Sadowski (2009) розглядає пограниччя як аналітичну категорію, що відображає специфіку міжцивілізаційних і міжкультурних контактів, а також процеси формування ідентичності в умовах культурної взаємодії.

Проблематика ідентичності населення прикордонних регіонів та її регіональні прояви розкривається у праці D. Wojakowski (2022, р. 23–24, р. 35–37). Автор узагальнює різні уявлення про пограниччя, розкриває питання багатокультурності, аналізує пограниччя як простір щоденної взаємодії культур і соціальних груп.

У гуманітарному дискурсі особливу увагу приділено феномену «людина пограниччя» та освітнім викликам багатокультурного середовища. Зокрема, польські дослідниці A. Młynarczuk-Sokołowska, A. Sołbut (2019) зазначають, що пограниччя є місцем з великим потенціалом як з індивідуальної, так і з групової точки зору. Людина, яка живе на перетині культур, має здатність конструювати свою ідентичність на основі приналежності до двох або більше національних, етнічних, релігійних та конфесійних груп.

J. Miluska (2019) піднімає статус самого поняття «людина пограниччя», акцентуючи на його психологічних і соціальних характеристиках. Авторка вважає, що осмислення феномену людини пограниччя, сформованої в умовах відмінного від центральних регіонів соціокультурного середовища, дає змогу зрозуміти сутність пограниччя та його вплив на формування особистості.

Як зазначає С. Сисоєва (2014, с. 92), концептуально важливими в дослідженні пограниччя є наукові праці польського вченого J. Nikitorowicz (2017), у яких обґрунтовано етнопедагогічний підхід до розуміння ідентичності як динамічного процесу, що формується в умовах багатокультурності та постійної міжкультурної взаємодії.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що в зарубіжному науковому дискурсі проблематика пограниччя представлена доволі широко й розглядається як міждисциплінарне поле дослідження, пов'язане з питаннями культурної, національної і громадянської ідентичності, міжетнічної взаємодії, соціалізації дітей і молоді, функціонування полікультурного середовища тощо. Водночас в українській педагогічній науці окреслені проблеми залишаються недостатньо розробленими, оскільки дотепер пограниччя як самостійний виховний та освітній феномен висвітлюється в поодиноких дослідженнях, а його вплив на формування особистості розглядається фрагментарно. Саме тому актуалізується потреба в цілісному осмисленні пограниччя як специфічного соціокультурного й освітнього

простору, специфіка якого суттєво впливає на процеси виховання, соціалізації, становлення української національної і громадянської ідентичності в дітей та молоді.

Мета статті – здійснити системний аналіз геопросторового та освітнього вимірів пограниччя України задля виявлення його освітнього потенціалу й особливостей функціонування мережі закладів загальної середньої освіти в пограничних територіальних громадах.

Характеристика базових понять дослідження. Поняття «пограниччя» та «прикордоння» часто використовують як взаємозамінні, хоча їхній зміст не тотожний. «Прикордоння» має переважно політико-географічний характер і зазвичай означає відносно вузьку (приблизно 5–100 км) смугу території по обидва боки державного кордону. Натомість «пограниччя» є передусім історико-культурним поняттям: воно охоплює регіони різного масштабу, які через близькість до кордону стають простором перетину політичних, культурних, релігійних та інших впливів і міжетнічних взаємодій (Верменич, 2021, с. 59). Тому пограниччя варто розуміти як простір, на який поширюються соціальні, культурні, економічні та освітні впливи сусідніх країн. Воно охоплює зону щоденної взаємодії населення, міграційних потоків, культурних контактів та транскордонної комунікації, що може сягати десятків кілометрів углиб території. У результаті кожен такий регіон тією чи іншою мірою формує та виражає власну ідентичність, відмінну від ідентичностей, що «схрещуються» в межах прикордонного контакту (Верменич, 2021, с. 67–68).

Таким чином, в умовах полікультурності, міжетнічних контактів і різноманітного соціально-економічного простору в учнів та молоді в прикордонних регіонах України формуються життєві орієнтації під впливом традиційних національних цінностей та інших аспектів глобалізованого суспільства. Ці орієнтації часто є суперечливими, багатокомпонентними та динамічними, що відображає характер середовища, в якому зростає особистість.

Освіта є найбільш масовим інститутом суспільства, який охоплює всі верстви населення від дошкільного до дорослого віку та має визначальне значення для формування особистості кожної людини, зокрема дітей і молоді, які, проживаючи на пограничній території, відчують ідеологічний, соціально-культурний та освітній вплив обох країн, що межують. Саме тому ідентичність у дітей та молоді на таких територіях формується як багатовимірною. У зв'язку з цим значної актуальності набуває питання виховання україноорієнтованої молоді людини, формування у неї усвідомлення себе як громадянина України, що вимагає вивчення освітніх і виховних проблем пограниччя України, адже на сьогодні такі дослідження є поодинокими (Сисоєва, 2024, с. 89).

Для коректного аналізу освітніх викликів пограниччя важливо визначити таку одиницю дослідження, яка дає змогу побачити не лише загальні регіональні тенденції, а й конкретні локальні умови функціонування закладів загальної середньої освіти на пограниччі. Оскільки безпекові, соціокультурні, демографічні та інфраструктурні виклики пограниччя проявляються передусім на місцевому рівні, у процесі дослідження ми дійшли висновку про необхідність аналізу територіальних громад, які безпосередньо розташовані на державному кордоні (сухопутному та морському). Територіальні громади обрано як основну одиницю аналізу, оскільки саме на рівні громад зосереджені ключові управлінські повноваження, ресурси, відповідальність за безпеку та організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти на пограниччі. Аналіз даних на рівні областей є надто агрегованим, оскільки нівелює локальну специфіку та істотні відмінності пограниччя, тоді як ризики, доступність послуг,

міграційні процеси, інфраструктурні втрати та соціокультурний контекст на пограниччі мають локальний характер і варіюються навіть у межах однієї області¹.

Наголосимо, що презентовані дані є характерними для громад, розташованих в ареалі лише 10–15 км від державного кордону. Саме такі громади є своєрідними маркерами освітніх і соціально-економічних процесів, характерних для всього пограничного регіону і відображають найбільшу концентрацію впливів, спричинених близькістю кордону з іншою державою.

В умовах воєнного стану територіальні громади, розташовані на пограниччі, є зоною першого реагування, а також найбільш чутливими до внутрішніх і зовнішніх викликів. На цьому рівні безпекові, культурні, економічні й соціальні чинники, притаманні пограниччю, накладаються на ризики воєнного часу, формуючи специфічний комплекс умов для функціонування соціальних інститутів, зокрема й системи освіти.

Очевидно, що при розширенні аналізу до 50–100 км у глиб країни кількісні показники (чисельність населення, учнів, закладів освіти) зростатимуть кратно, однак характер причинно-наслідкових зв'язків і типологія викликів (кадрових, інфраструктурних, соціокультурних, безпекових) загалом зберігатимуться, змінюючись переважно за ступенем інтенсивності (масштаб і конфігурація освітньої мережі, ресурсна спроможність, рівень урбанізації, інтенсивність транскордонних контактів і ступінь прояву безпекових ризиків). Таким чином, результати аналізу прикордонних територіальних громад можуть бути екстрапольовані на інші території пограниччя як аналітична основа для встановлення закономірностей з корекцією на локальний контекст (тип громади, відстань від кордону, демографічна структура тощо).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використано комплекс методів: теоретичний аналіз наукових джерел (для уточнення сутності основних понять); геопросторовий і статистичний аналіз (для визначення територіальних громад, розташованих на державному кордоні, та характеристик освітньої інфраструктури); вивчення офіційної статистики; методи групування, узагальнення й інтерпретації (для виявлення особливостей функціонування закладів загальної середньої освіти в умовах пограниччя України).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Геопросторовий вимір пограниччя. Україна межує із сімома державами: Республіка Польща (Волинська, Львівська, Закарпатська обл.), Словаччина (Закарпатська обл.), Угорщина (Закарпатська обл.), Румунія (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Одеська обл.), Молдова (Чернівецька, Вінницька, Одеська обл.), республіка білорусь (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська обл.), російська федерація (Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька обл.). Також Донецька, Запорізька, Одеська, Миколаївська, Херсонська області мають морські кордони, що проходять Чорним та Азовським морями. Загальна протяжність українського кордону становить 6992,982 км. На сухопутну ділянку кордону припадає 5637,982 км, довжина морської ділянки кордону складає 1355 км.

За даними інформаційного порталу «Децентралізація», в Україні утворено 1469 територіальних громад, із яких тільки 199 громад у 18 областях розташовані на пограниччі (154 громади, що мають сухопутний кордон та 45 громад на морському кордоні).

¹ У розрахунках враховано територіальні громади тимчасово окупованих областей України, за винятком Автономної Республіки Крим. Їх включення до статистичного аналізу, за наявності даних, дає змогу повніше репрезентувати пограниччя України, а також окреслити масштаб втрат і викликів, спричинених війною.

Найбільшу кількість територіальних громад на пограниччі мають Одеська та Закарпатська області. До групи з відносно високими показниками належать Чернівецька, Сумська, Львівська, Херсонська та Волинська області. Натомість Івано-Франківська, Київська, Вінницька й Житомирська області мають меншу кількість таких громад, що пов'язано з конфігурацією державного кордону та протяжністю прикордонних територій.

Окремого уточнення потребують Донецька (8 громад) і Луганська області (13 громад), де дані частково відсутні або істотно обмежені через тимчасову окупацію. Загальна кількість населених пунктів у територіальних громадах на пограниччі складає 4338.

Дані представлено на Рисунку 1.

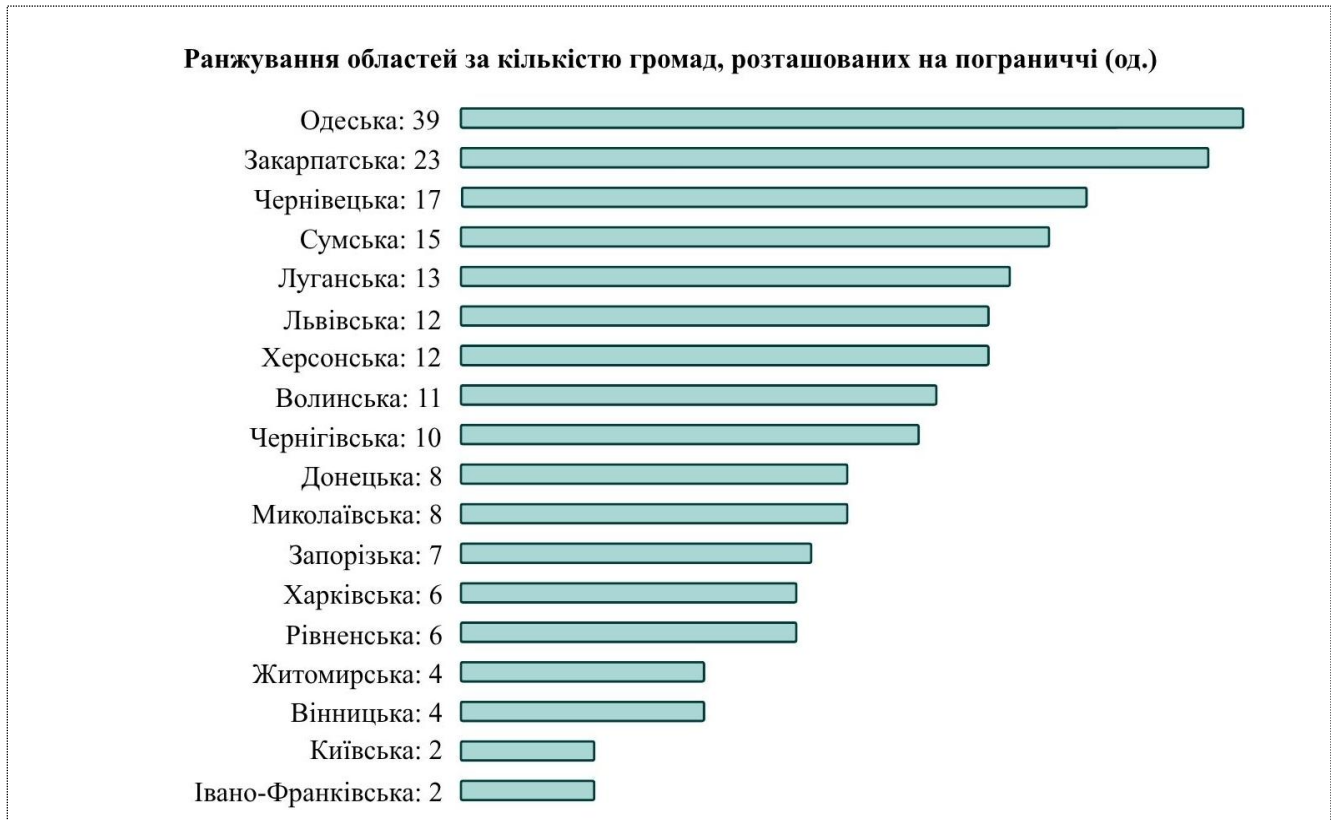

Рисунок 1. Ранжування областей за кількістю громад, розташованих на пограниччі (од.)
Складено авторами самостійно за даними інформаційного порталу «Децентралізація» (2020)

Демографічний зріз підкреслює виразну регіональну різноманітність: загальна чисельність населення в окреслених громадах становить 5 776 810 осіб, при цьому найбільші масиви населення зосереджені в Одеській області (1 821 068 ос.) та низці південних/східних прикордонних регіонів (Донецька (586 571 ос.), Миколаївська (536 592 ос.), Луганська (501 071 ос.), а також у Закарпатській області (471 450 ос.). Зазначені регіони характеризуються поєднанням великих міських громад і густонаселених районів, що створює вагомий людський потенціал. Групу з помірною чисельністю населення становлять громади Львівської (304 025 ос.), Чернівецької (232 162 ос.), Херсонської (226 067 ос.), Сумської (173 532 ос.), Запорізької (171 030 ос.), Волинської (169 981 ос.), Чернігівської (148 681 ос.) та Харківської (139 698 ос.) областей. Їхня специфіка полягає у поєднанні великих адміністративних центрів і середніх за

розміром громад, що забезпечує збалансований демографічний склад. Найменшу чисельність населення зафіксовано в прикордонних громадах Житомирської (92 115 ос.), Вінницької (92 708 ос.), Рівненської (65 316 ос.), Київської (34 189 ос.) та Івано-Франківської (10 554 ос.) областей. Це пояснюється відмінностями їхньої територіальної структури, конфігурації адміністративного поділу та масштабами безпосереднього прилягання до державного кордону (Харченко, 2025а).

Таким чином, пограниччя України як сукупність територіальних громад є структурно й демографічно неоднорідним простором: кількість громад і концентрація населення суттєво відрізняються між областями, що зумовлено протяжністю та типом кордону (сухопутний / морський), конфігурацією адміністративно-територіального устрою та наявністю великих міських центрів у прикордонних територіальних громадах².

Освітній вимір пограниччя. У регіонах пограниччя України налічується 1653 заклади загальної середньої освіти, у яких навчається 885 986 учнів (за даними Міністерства освіти і науки України станом на 2025 р.) (Публічні дашборди та інформаційні довідки МОН, 2024).

Найбільш розгалужена мережа закладів загальної середньої освіти серед регіонів пограниччя представлена в територіальних громадах Одеської (414), Львівської (221), Закарпатської (201), Волинської (137), Чернівецької (130) та Миколаївської (100) областей. Значна кількість ЗЗСО функціонує також у громадах пограниччя Чернігівської (76), Сумської (69), Житомирської (66) і Рівненської (50) областей.

Водночас кількість освітніх закладів не слід прямо ототожнювати з рівнем розвитку освітньої системи громади. Цей показник передусім відображає демографічні, просторові та адміністративно-територіальні особливості регіонів: чисельність населення, густоту розселення, площу прикордонних територій, кількість громад і характер їх територіальної організації. Саме тому області з більшою кількістю громад і значною протяжністю відповідних територій, зокрема Одеська, Львівська та Закарпатська, мають ширші освітні мережі. Натомість у регіонах із меншою площею прикордонних територій або нижчою чисельністю населення кількість закладів освіти є помітно меншою.

На конфігурацію освітньої мережі також впливають соціально-економічні умови, міграційні процеси та безпекова ситуація. Особливо виразно це простежується у східних регіонах України, де через воєнні ризики, руйнування інфраструктури, переміщення населення та окупацію окремих територій функціонування закладів освіти істотно ускладнене, а в окремих громадах фактично неможливе (Харченко, 2025а; Харченко, 2025b). Дані представлено на Рисунку 2.

Наявні статистичні дані щодо чисельності учнів свідчать про істотну регіональну нерівномірність у територіальних громадах пограниччя³.

² Частина територій є тимчасово окупованою та/або розташована в зоні активних бойових дій, тому показники мають змінний характер і залежать від поточної безпекової ситуації, доступності статистичних даних та оновлення адміністративно-територіальної інформації.

³ Частина територій є тимчасово окупованою та/або розташована в зоні активних бойових дій, тому показники мають змінний характер і залежать від поточної безпекової ситуації, доступності статистичних даних та оновлення адміністративно-територіальної інформації.

Рисунок 2. Ранжування областей за кількістю закладів загальної середньої освіти у територіальних громадах, розташованих на пограниччі (од.)

Складено авторами самостійно за даними: Публічні дашборди та інформаційні довідки МОН, 2024.

Найбільша чисельність учнів зафіксована в територіальних громадах пограниччя Одеської області – 174 535 осіб. Високі значення також характерні для громад пограниччя Закарпатської (56 099 осіб), Миколаївської (42 374 особи) та Львівської (32 084 особи) областей. Такий показник зумовлений значною кількістю громад, протяжністю прикордонної території та високою концентрацією населення. Деяко нижчі, однак також помітні показники мають територіальні громади пограниччя Чернівецької (26 211 осіб) та Волинської (24 444 особи) областей. Це свідчить про збереження достатнього освітньо-демографічного потенціалу цих територій. Середні значення чисельності учнів простежуються у громадах пограниччя Рівненської (12 987 осіб), Чернігівської (10 604 особи) та Житомирської (10 159 осіб) областей. До групи з меншими показниками належать громади пограниччя Запорізької (9 944 особи), Сумської (9 779 осіб), Харківської (7 954 особи), Вінницької (7 826 осіб) та Херсонської (7 488 осіб) областей. Попри нижчу чисельність учнів, ці показники засвідчують наявність освітнього потенціалу та збереження мережі закладів освіти в громадах пограниччя. Натомість групи з меншими та найнижчими значеннями – Київська (3 133 особи), Івано-Франківська (1 376 осіб), Луганська (1 285 осіб) відображають різну конфігурацію пограниччя: коротшу ділянку кордону, меншу кількість прикордонних громад і/або додаткові обмежувальні чинники (для східних регіонів передусім безпекові та міграційні наслідки війни) (Харченко, 2025а; Харченко, 2025b).

Кількісний аналіз переконливо свідчить, що соціально-економічні, освітні та виховні аспекти життєдіяльності пограничних територій України (пограниччя) мають вагомe значення для країни в цілому. Наведені дані представлено в узагальненому вигляді у Таблиці 1.

Наявність понад 885 тис. дітей та учнівської молоді в територіальних громадах пограниччя засвідчує їхню важливу роль у формуванні освітнього простору України. Йдеться не про периферійні за значенням території, а про громади, у яких зосереджено значний учнівський

контингент і функціонує розгалужена мережа закладів освіти. Це зумовлює потребу в увазі з боку держави та органів місцевого самоврядування до забезпечення доступності, безпечності та якості освіти в цих регіонах. Пограничні громади поєднують вагомий освітній, соціокультурний і виховний потенціал зі специфічними викликами, зумовленими демографічною динамікою, культурною неоднорідністю, міграційними процесами та безпековими ризиками. Саме тому розвиток освітньої інфраструктури на пограниччі має розглядатися як важливий складник державної освітньої політики (Харченко, 2025а; Харченко, 2025b).

Таблиця 1

Узагальнені дані за кількістю територіальних громад (ТГ), населених пунктів, населення, закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), учнів на пограниччі України

№ з/п	Область	К-ть ТГ	К-ть нас. пунктів	Чис-ть нас-ня	К-ть ЗЗСО	К-ть учнів
1.	Вінницька	4	92	92 708	42	7 826
2.	Волинська	11	262	169 981	137	24 444
3.	Донецька*	8	224	586 571	8	4 711
4.	Житомирська	4	248	92 115	66	10 159
5.	Закарпатська	23	190	471 450	201	56 099
6.	Запорізька	7	76	171 030	19	9 944
7.	Івано-Франківська	2	23	10 554	17	1 376
8.	Київська	2	111	34 189	23	3 133
9.	Луганська*	13	381	501 071	7	1 285
10.	Львівська	12	472	304 025	221	32 084
11.	Миколаївська	8	89	536 592	100	42 374
12.	Одеська	39	470	1 821 068	414	174 535
13.	Рівненська	6	84	65 316	50	12 987
14.	Сумська	15	409	173 532	69	9 779
15.	Харківська	6	288	139 698	38	7 954
16.	Херсонська	12	249	226 067	35	7 488
17.	Чернівецька	17	154	232 162	130	26 211
18.	Чернігівська	10	516	148 681	76	10 604
<i>Всього:</i>		<i>199</i>	<i>4338</i>	<i>5776810</i>	<i>1653</i>	<i>885986</i>

**за наявними даними; частково дані недоступні*

Складено авторами самостійно за даними: Публічні дашборди та інформаційні довідки МОН, 2024.

Для закладів освіти в регіонах пограниччя безпековий чинник в умовах воєнного стану стає визначальним. Прикордонне розташування цих громад посилює їхню вразливість до воєнних, соціальних, інфраструктурних та інформаційних загроз, що безпосередньо впливає на організацію освітнього процесу. Саме тому безпека територіальних громад пограниччя має розглядатися як основа їхнього сталого функціонування, збереження освітньої мережі та забезпечення права дітей на освіту.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 866 «Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією російської федерації проти України» (2024), визначено перелік територіальних громад, які можуть постраждати або вже постраждали від наслідків бойових дій, та їх ранжування відповідно до такого ризику.

Методика передбачає п'ять рівнів ризику безпеки в системі освіти:

- непереборний (тимчасово окуповані території та громади, де тривають активні бойові дії);
- дуже високий (можливість початку бойових дій. У цих громадах заклади розташовані на відстані до 45 км від лінії активних бойових дій, а також на відстані до 45 км, 30 км або 15 км від кордонів з рф, республікою білорусь та Республікою Молдова в межах Придністровського регіону відповідно);
- високий (до нього належать громади , заклади освіти яких розташовані поза ризиком артилерійського ураження на відстані до 60 км від лінії активних бойових дій або територій, де зберігається ризик початку бойових дій. Також тут залишається високий ризик обстрілів іншими засобами ураження, наприклад, авіаудари. Окрім того, до цього рівня ризику можуть належати території поряд з інфраструктурними об'єктами. Іншим критерієм є розташування закладів освіти громади в межах 135 км, 60 км або 30 км від кордонів з рф, республікою білорусь та Республікою Молдова в межах Придністровського регіону відповідно);
- помірний (отримали громади, заклади яких розташовані в межах 90 км від активних або можливих бойових дій, а також на відстані до 270 км, 90 км і 45 км від кордонів з рф, республікою білорусь та Республікою Молдова в межах Придністровського регіону відповідно);
- задовільний (ризик, за якого заклади освіти можуть побудувати відносно безпечний та повноцінний очний формат навчання).

Аналіз розподілу рівнів безпекових ризиків у системі освіти станом на червень 2025 р. серед 199 територіальних громад на пограниччі демонструє високу поляризацію: (непереборний рівень – 49; дуже високий – 58; високий – 21; помірний – 19; задовільний – 52).

Варто наголосити, що навіть у межах однієї області простежується неоднорідність безпекової ситуації: рівень ризиків у громадах може варіюватися від задовільного до дуже високого. Нерівномірний розподіл безпекових ризиків істотно впливає на умови функціонування закладів освіти та організацію освітнього процесу, що зумовлює потребу в посиленні захисної інфраструктури та впровадженні гнучких моделей управління освітнім процесом залежно від рівня ризику в конкретній громаді.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблеми пограниччя в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення є значущими в контексті національної безпеки України. Формування у дітей та молоді пограниччя української національної і громадянської ідентичності, патріотизму, усвідомлення себе українцями, любові до України, української мови, культури, історії визначають сутність виховання на пограниччі. Сфера освіти, відповідальна за формування свідомості кожного громадянина України та українського суспільства в цілому, спроможна виконувати завдання щодо організації освітнього процесу, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей і молоді на пограниччі з урахуванням особливостей цих регіонів, культурних, мовленнєвих, соціально-економічних (Сисоева, 2024).

Здійснена аналітика репрезентує найбільш виразний сегмент пограниччя – територіальні громади, що безпосередньо прилягають до державного кордону. Саме на цьому рівні найвиразніше проявляються безпекові, соціокультурні та освітні особливості пограничних територій. Водночас за умови розширення аналізу до 50–100 км углиб території України кількісний масштаб відповідних показників істотно зростатиме. Здійснений аналіз виконано з метою привернення уваги до того, що навіть у безпосередній близькості до кордону зосереджено значний людський капітал, який має стратегічне значення для відновлення, розвитку та стійкості країни.

Наведені в статті дані актуалізують необхідність розроблення Концепції виховання на пограниччі України як цілісної науково-практичної основи для формування державної та регіональної політики у сфері освіти на пограниччі.

Виявлена структурна, демографічна, соціокультурна й безпекова неоднорідність територіальних громад пограниччя засвідчує, що виховна робота в цих регіонах не може здійснюватися за уніфікованими підходами, без урахування геопросторової специфіки, характеру транскордонних впливів, рівня безпекових ризиків і стану освітньої інфраструктури.

За таких умов **постає потреба в концептуальному визначенні** мети, принципів, змістових пріоритетів і механізмів виховання дітей та молоді на пограниччі України, зорієнтованих на формування української громадянської та національної ідентичності, соціальної стійкості, інформаційної безпеки, ціннісної визначеності та здатності до конструктивної міжкультурної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Бутенко Л. Л. Особистість у соціокультурному пограниччі Сходу України в умовах інформаційної та військової агресії: педагогічні аспекти дослідження. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. С. Курила, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2017. С. 114–121. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1755> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Верменич Я. В. Кордони та пограниччя в дискурсивному просторі соціогуманітаристики: теоретичні проєкції. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 7. С. 55–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.07.055>
3. Верменич Я. В. Соціальний простір пограниччя: кризи ідентичностей у координатах сучасних викликів. *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 173–185. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.173>
4. Верменич Я. В. Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 367 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/book13-0015003>
5. Коржов Г. О. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 1. С. 107–124. URL: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2010-1/9.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).
6. Красовська Г., Сухомлинов О., Сигеда П. Соціолінгвістичний компендіум. Київ: Талком, 2020. 336 с. URL: <https://suchomlynov.pl/assets/files/publikacje/2020/Socjolingwistyka2020.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).
7. Кривицька О. Дослідження пограниччя у контексті парадигми простору. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2 (82). С. 77–90. URL: https://iipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_doslidzhennia.pdf (дата звернення: 25.04.2026).
8. Міждисциплінарний тезаурус дослідження освітніх та виховних проблем на пограниччі України : наук. вид. / уклад. С. О. Сисоєва, Р. Х. Вайнола, М. В. Михайліченко. Київ: ЦП Компринт, 2024. 63 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740198/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%90%D0%A3%D0%A0%D0%A3%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%87%D1%8F_2024.pdf (дата звернення: 23.04.2026).
9. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Закарпатської області: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 712-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-zakarpatskoyi-oblasti-i120620-712> (дата звернення: 25.04.2026).
10. Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 02

серпня 2024 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2026).

11. Просіна О. В. Специфіка патріотичного виховання учнів в умовах східного пограниччя України. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 151–163. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Tmpvd_2016_20\(2\)_16](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Tmpvd_2016_20(2)_16) (дата звернення: 25.04.2026).

12. Публічні дашборди та інформаційні довідки МОН: інструменти для аналізу освітньої системи. *Міністерство освіти і науки України*. 29 серпня 2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/publichni-dashbordiy-ta-informatsiini-dovidky-mon-instrumenty-dlia-analizu-osvitnoi-systemy> (дата звернення: 21.04.2026).

13. Сисоева С. Педагогіка пограниччя в науково-освітньому дискурсі Республіки Польща. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2024. № 1. С. 88–98. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.7>

14. Територіальні громади. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/newgromada> (дата звернення: 23.04.2026).

15. Харченко Н. В. ЗСО у територіальних громадах, які межують з іншими державами: просторово-статистичний аналіз. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2025а. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747621/1/Information%20and%20analytical%20materials%20\(part%201\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747621/1/Information%20and%20analytical%20materials%20(part%201).pdf)

(дата звернення: 25.04.2026).

16. Харченко Н. В. Освітні профілі територіальних громад на пограниччі України в умовах війни: кількісні показники та рівні ризику безпеки в системі освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2025б. № 9 (55). С. 1012–1026. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)-1012-1027](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1012-1027)

17. Del Sarto R. *Borderlands. Europe and Mediterranean Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 196 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198833550.001.0001>

18. Miluska J. Czy istnieje «człowiek pogranicza»? *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji / pod redakcją M. Sobieckiego, D. Misiejuk, J. Muszynskiej, T. Bajkowskiego*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019. S. 349–365. URL: <https://bibliografia.bg.szczecin.pl/Works/Details/22716> (дата звернення: 21.04.2026).

19. Młynarczuk-Sokołowska A., Sołbut A. Człowiek pogranicza – wyzwania humanistycznej edukacji. *Edukacja Międzykulturowa*. 2019. № 2 (11). S. 321–329. DOI: <https://doi.org/10.15804/em.2019.02.23>

20. Nikitorowicz J. Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości. Kraków: Impuls, 2017. 413 s. URL: <https://www.scribd.com/document/791336394/Etnopedagogika-w-kontekście-wielokulturowości-i-ustawicznie-kształtującej-się-tożsamości>

21. Sadowski A. The borderland of civilizations as a research category in the sociology of borderland. *Creativity Studies*. 2009. Vol. 2. P. 82–92. DOI: <https://doi.org/10.3846/2029-0187.2009.1.82-92>

22. Wojakowski D. Borderland Organizations: Creating the Idea of a Borderland in Eastern Poland. *Polish Sociological Review*. 2022. Vol. 217, № 1. P. 23–44. DOI: <https://doi.org/10.26412/psr217.02>

References

Butenko, L. L. (2017). Osobystist u sotsiokulturnomu pohranychchi Skhodu Ukrainy v umovakh informatsiinoi ta viiskovoi ahresii: Pedahohichni aspekty doslidzhennia [Personality in the sociocultural borderland of Eastern Ukraine under conditions of informational and military aggression: Pedagogical aspects of research]. In V. S. Kurylo, S. V. Savchenko, & O. L. Karaman (Eds.), *Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystyplinarnomu vymiri: Vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii* (pp. 114–121). LNU imeni Tarasa Shevchenka. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1755>

Vermenych, Ya. V. (2021). Kordony ta pohranychchia v dyskursyvnomu prostori sotsiohumanitarystyky: Teoretychni proiektivni [Borders and borderlands in the discursive space of socio-humanitarian studies:

- theoretical projections]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 7, 55–70. <https://doi.org/10.15407/visn2021.07.055>
- Vermenych, Ya. V. (2022). Sotsialnyi prostir pohranychchia: Kryzy identychnosti u koordynatakh suchasnykh vyklykiv [The social space of the borderland: identities crises in the coordinates of modern challenges]. *Ukrainian Historical Journal*, 6, 173–185. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.173>
- Vermenych, Ya. V. (2019). *Terytorialna identychnist ukrainskoho pohranychchia: Istorychni vytoky ta heopolitychni vplyvy [Territorial identity of the Ukrainian borderland: Historical origins and geopolitical influences]*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. <https://doi.org/10.15407/book13-0015003>
- Korzhov, H. O. (2010). Terytorialni identychnosti: Kontseptualni interpretatsii v suchasni zarubizhni sotsiologichni dumtsi [Territorial identities: Conceptual interpretations in contemporary foreign sociological thought]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 107–124. <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2010-1/9.pdf>
- Krasovska, H., Sukhomlynov, O., & Syheda, P. (2020). *Sotsiolingvistychni kompendium [Sociolinguistic compendium]*. Talkom. <https://suchomlynov.pl/assets/files/publikacje/2020/Socjolingwistyka2020.pdf>
- Kryvytska, O. (2016). Doslidzhennia pohranychchia u konteksti paradyhmy prostoru [Frontier research in the context of the paradigm of space]. *Scientific Notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2 (82), 77–90. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kryvytska_doslidzhennia.pdf
- Sysoieva, S. O., Vainola, R. Kh., & Mykhailichenko, M. V. (Comps.) (2024). *Mizhdystyplinarnyi tezaurus doslidzhennia osvitykiv ta vykhovnykh problem na pohranychchi Ukrainy [Interdisciplinary thesaurus for the study of educational and upbringing problems in the borderlands of Ukraine]*. TsP Komprint. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740198/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%90%D0%A3%D0%A0%D0%A3%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%87%D1%8F_2024.pdf
- Kabinet Ministriv Ukrainy (2020). *Pro vyznachennia administratyvnykh tsestriv ta zatverdzhennia terytorii terytorialnykh hromad Zakarpatskoi oblasti: Rozporiadzhennia vid 12 chervnia 2020 r. № 712-r [On determining administrative centers and approving the territories of territorial communities of Zakarpattia oblast: Order of June 12, 2020, №. 712-r]*. <https://www.kmu.gov.ua/npas/proviznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-zakarpatskoyi-oblasti-i120620-712>
- Kabinet Ministriv Ukrainy (2024). *Pro zatverdzhennia Metodyky otsinky ryzykiv bezpeky v systemi osvity, poviazanykh iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Postanova vid 02 serpnia 2024 r. № 866 [On approval of the Methodology for assessing security risks in the education system related to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Resolution of August 2, 2024, № 866]*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2024-%D0%BF#Text>
- Prosina, O. V. (2016). Spetsyfika patriotychnoho vykhovannia uchniv v umovakh skhidnogo pohranychchia Ukrainy [Specifics of patriotic education of students in the conditions of the eastern borderland of Ukraine]. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education.*, 20 (2), 151–163. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Tmpvd_2016_20\(2\)_16](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Tmpvd_2016_20(2)_16)
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2024, August 29). *Publichni dashbordyy ta informatsiini dovidky MON: Instrumenty dlia analizu osvitnoi systemy [Public dashboards and information reports of the Ministry of Education and Science: Tools for analyzing the education system]*. <https://mon.gov.ua/news/publichni-dashbordyy-ta-informatsiini-dovidky-mon-instrumenty-dlia-analizu-osvitnoi-systemy>
- Sysoieva, S. (2024). Pedahohika pohranychchia v naukovu-osvitnomu dyskursi Respubliki Polshcha [Pedagogy of borderland in the scientific and educational discourse of the Republic of Poland]. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 1, 88–98. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.7>
- Detsentralizatsiia v Ukraini (n.d.). *Terytorialni hromady [Territorial communities]*. <https://decentralization.ua/newgromada>

- Kharchenko, N. (2025a). ZZSO u terytorialnykh hromadakh, yaki mezhuiut z inshymy derzhavamy: prostorovo-statystychnyi analiz [General secondary education institutions in territorial communities bordering other states: Spatial and statistical analysis]. Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747621/1/Information%20and%20analytical%20materials%20\(part%20\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747621/1/Information%20and%20analytical%20materials%20(part%20).pdf)
- Kharchenko, N. V. (2025b). Osvitni profili terytorialnykh hromad na pohranychchi Ukrainy v umovakh viiny: kilkisni pokaznyky ta rivni ryzyku bezpeky v systemi osvity [Educational profiles of territorial communities in the borderlands of Ukraine under wartime conditions: Quantitative indicators and levels of security risk in the education system]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiia», Seriiia «Medytsyna»,* 9 (55), 1012–1026. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)-1012-1027](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1012-1027)
- Del Sarto, R. A. (2021). *Borderlands: Europe and the Mediterranean Middle East*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198833550.001.0001>
- Miluska, J. (2019). Czy istnieje «człowiek pogranicza»? [Does the «borderland person» exist?]. In M. Sobecki, D. Misiejuk, J. Muszyńska, & T. Bajkowski (Eds.), *Człowiek pogranicza: Wyzwania humanistycznej edukacji [The borderland person: Challenges of humanistic education]* (S. 349–365). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. <https://bibliografia.bg.szczecin.pl/Works/Details/22716>
- Młynarczuk-Sokołowska, A., & Sołbut, A. (2019). Człowiek pogranicza – wyzwania humanistycznej edukacji [The borderland person: Challenges of humanistic education]. *Edukacja Międzykulturowa*, 2 (11), 321–329. <https://doi.org/10.15804/em.2019.02.23>
- Nikitorowicz, J. (2017). *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości [Ethnopedagogy in the context of multiculturalism and continuously developing identity]*. Impuls. <https://www.scribd.com/document/791336394/Etnopedagogika-w-kontekscie-wielokulturowosci-i-ustawicznie-ksztaltujacej-sie-tozsamosci>
- Sadowski, A. (2009). The borderland of civilizations as a research category in the sociology of borderland. *Creativity Studies*, 2, 82–92. <https://doi.org/10.3846/2029-0187.2009.1.82-92>
- Wojakowski, D. (2022). Borderland organizations: Creating the idea of a borderland in Eastern Poland. *Polish Sociological Review*, 217 (1), 23–44. <https://doi.org/10.26412/psr217.02>

Стаття надійшла до редакції 29.04.2026

Прийнято до друку 18.06.2026

Опубліковано 24.06.2026

THE BORDERLANDS OF UKRAINE AS AN EDUCATIONAL SPACE FOR CHILDREN AND YOUTH

Svitlana Sysoieva

<https://orcid.org/0000-0003-2499-732X>

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full member (Academician)
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Academician-Secretary Department
of General Pedagogy and Philosophy of Education
of the NAES of Ukraine,
52-A Sichovykh Striltsiv Str., 04053, Kyiv, Ukraine,
s.sysoieva@kubg.edu.ua

Nataliia Kharchenko

<https://orcid.org/0000-0002-4171-593X>

PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Head of the Department of Education in the Border Region,
Institute of Problems of Education of the NAES of Ukraine,
9 Maksyma Berlyns'koho Str., 02000, Kyiv, Ukraine
tytizaraz@gmail.com

The article highlights the issue of educating children and youth in the borderlands of Ukraine as a specific socio-cultural space shaped by intercultural interaction, cross-border contacts, and contemporary security challenges. Approaches to understanding the phenomenon of borderlands in both domestic and international scholarly discourse are analyzed. A systematic geospatial and statistical analysis of the educational profiles of territorial communities located in Ukraine's borderlands and sharing state borders with other countries is conducted, based on generalized data on the network of general secondary education institutions, student population, and demographic characteristics. The quantitative and qualitative parameters of the functioning of the educational network of general secondary education institutions in the borderlands of Ukraine are identified, including regional differentiation of educational infrastructure and its dependence on spatial, demographic, and socio-economic factors. Particular attention is paid to the analysis of security risk levels in the education system of borderland territorial communities. A significant variability in the conditions of functioning of educational institutions (from relatively safe to critical and insurmountable) is revealed, which necessitates the adaptation of the educational process, the development of protective infrastructure, and the implementation of flexible learning formats. The educational potential of Ukraine's borderlands is defined as a set of human, institutional, and territorial resources of strategic importance for ensuring the country's resilience, recovery, and development. It is substantiated that education in borderland conditions requires consideration of geospatial specificity, the security context, and the characteristics of educational infrastructure as key factors in shaping civic identity and the social resilience of the younger generation.

Key words: *borderlands, education, educational infrastructure, educational potential, general secondary education institutions, identity, territorial communities, security risks, socialization, upbringing.*